Bir Kuşak Hikâyesi: Fon'da Ne Var?

Ümit AKTAŞ, Kasım 21, 2026

https://yenipencere.com/yazilar/bir-kusak-hikayesi-fonda-ne-var/

Yaşadığımız oldukça trajik kuşak hikâyesini ve bunun nasıl da bir tekerrür olduğunu düşündükçe Mehmet Âkif için düş kırıklığı yaratan yüz yıl önceki o kuşak hikâyesinden bir ders çıkarılabilirdi belki, dememek mümkün değil ki şayet *ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi?*

Evet, yorulduk, kırıldık; eleştirmekten, dikkate alınmayan sözleri yinelemekten de usandık! Ama her ne yaparsanız yapın sonuçta tarih ve kelimeler gelip dilinize dolanıyor. Kimi kışkırtarak kimi de öfkelendirerek *hadi, ne susuyorsun, 'işte bu anlattığım senin hikâyen!'* diyerek hem de! Öyle bir hikâye ki ister istemez maruz kalıyor ve etkileniyorsunuz çünkü tıpkı nice umutlarla yeryüzüne yayılan o küçük derecikler gibi Anadolu'nun köylerinden, kasabalarından yola çıkan binlerce, yüreği umut dolu genç gibi yollara koyularak şiddetine, eşitsizliğine, haksızlığına ve hiçe sayılmalarına maruz kalınan bir sistemi değiştirme azmiyle birleşerek ırmaklaşan bir hikâyenin içindesin. Yaşanılan süreç, romantik bir ütopizmden acımasız bir iktidar kavgasına evrildikçe ister istemez dışlanmış, daha doğrusu *bu değildi benim rüyam,* deyip bir kenara çekilmişsiniz!

Kuşak hikâyeleri de böyle başlar işte! Proudhon, Marx, Lenin, Efganî, Âkif, Nursî, Gandi, Kutub, Şeriatî, Malcolm X... Bizim kuşak da işte bu saydığım isimlerden öyle veya böyle etkilendiler, ilham aldılar ve ütopik umutlarına bel bağlayarak dünyayı değiştirmek uğruna yola çıktılar. Ütopyalar test edilmemiş hayallerdir ve çoğu kez gerçekleşimleri o hayallerin oldukça ötelerine savrulur hatta kendi kurucularının düşlerinin katili olur. Yok mudur bu acı gerçekliği aşan? Olsa da bir elin parmakları kadar azdır. Geride kalan ise çoğu kez trajik ve hatta komedik hikâyelerdir.

Aslında bizim kuşağın da dahil olduğu büyük hikâye, Cumhuriyetin kuruluşuyla başlar. Bir halkın yeniden doğuşuna dair dramatik bir öyküdür yaşanan. Her şey umutla, düşlerle ve heyecanla başlamıştır ama süreç ilerledikçe bu herkese, tüm Anadolu'ya ait hikâye giderek bir grup muhterisin elinde kalır. Aslında neredeyse ilk postkolonyal mücadele olarak başlayan süreç, tersinden bir işlev görerek neredeyse kolonyalizmin (Batı üstüncülüğünün) tüm İslam dünyasına hatta postkolonyal dünyaya benimsetilmesinin, çaresizleşmenin olumsuz bir örneğine dönüşür. Kemalist ideoloji, onurlu bir mücadeleyle ayağa kalkmanın değil de boyun eğmenin bir hâlet-i rûhiyesini yaymaya başlamıştır sâir dünyaya.

Orada da kalmamıştı bu hikâye. Günümüzde yaşanan hikâyenin de bir prelüdü, gerekçesi, referansı yahut günümüzün muhterisleri o günlerin adeta kötü birer mukallididir. Öyle ki günümüzün hikâyesinin mottosu *fon* ise o günün hikâyesinin mottosu da *aferistler*'dir. Öyle ki İstiklal mücadelesine yardım olsun diye Hindistanlı Müslümanlarca gönderilen

paranın da sermaye yapıldığı Cumhuriyetin ilk bankası olan ve giderek *hükûmet üzerinde bir baskı grubu hâline gelen İş Bankası'nda görevli politikacı ve nüfuzlu kişilere, İş Bankası'nın Fransızca karşılığı olan Banque d'Affaires kelimelerinden yola çıkarak, aynı zamanda 'çıkarcı' anlamına gelen 'affairisme' kelimesinin karşılığı olan 'aferistler'*[1] denmekteydi. Bu ise *spekülatör* anlamına gelmekteydi yani günümüzün fonzileri!

Cumhuriyetin başlangıcından itibaren millî gelirin yüzde otuzu askerî harcamalara ayrılmaktadır. Sivil ve askerî bürokrasiye verilen ücretler ve yine bu kökene dayanan millî burjuvaziye(!) verilen krediler de göz önünde tutulursa özellikle Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Osmanlı Devleti'nin borçları ve yabancı şirketlerin millîleştirilmesine ayrılan paylarla birlikte bütçenin tamamını bulan, belki de aşan bir giderler tablosu ortaya çıkmaktadır. Bu koşullar içerisinde ülkenin kalkınması ve geri kalmışlık yazgısını yenmesi, ülkenin yeni sahiplerinin seçmiş olduğu ya da kendilerine benimsetilen bir stratejiyle yine gelişmiş olan ülkelerden alınacak borçlara ülkeyi mahkûm kılmaktadır. Gerçi bu strateji, son dönemdeki Osmanlının da stratejisidir ve Osmanlı'dan tevarüs edilmiştir. Bu strateji ise Batıcı bir sınıf yaratmayı ülkenin kalkınmasından daha önemli görerek sömürgeci ülkelerin dayattığı ithal ikameciliğini ve buna uygun bir sömürü siyasetini kolaylaştıran bir siyasal-hukuksal ilişkiler ağını oluşturup bunu da millî bir burjuvazi yaratma teşebbüsü olarak takdim etmekle sonuçlanmıştır.

Böylece Batılı ülkeler tarafından sürdürülen sömürü ve bu sömürüye kaynak yaratmak için yürütülen iç sömürü, modernleşme ve ilerleme başlıkları ve hedefleri altında meşrulaştırılmıştır. Oysa modernleştirici ütopya olarak algılanan Batı sistemi, toplumsal dinamikleri tasfiyeyi ve durdurmayı değil, en iyimser yaklaşımla kendi çıkarlarına uygunlaştırmayı amaçlar. Tabii ülkenin kendi koşullarınca oluşturulmayan ve tasarımını bu ülke halkına dayandırmayan iktidar seçkinlerinin doğal olarak başka bir seçeneği yoktur. Ne var ki bu apaçık aracılık işlevinin sözüm ona millîliği, yerliliği ve bağımsızlığı; emperyalist vesayetin dayattığı koşulların ve bu koşullarla çatışmayı göze alamayan bir iktidarın yarattığı sömürü ve bu sömürüye ilişkin düzenlemeler, kendini halkına karşı millî bir devlet olarak takdim eden bir iktidarın bu emperyalist ilişkiyi sözde bağımsız bir ulusal devlet söylemine bir tür tercümesidir. Dolayısıyla bu dil, daha başından, üstüne yerleşmiş olduğu zemin nedeniyle sorunlu ve mürâî bir dildir.

Oysa bağımsızlaşma ve kalkınma savaşımı, bir başka tarzda da verilebilirdi: Emperyalist ilişkiler ağında bir yer kapma kaygısı taşımaksızın bu halkın değerlerinin ve potansiyelinin harekete geçirilmesine dayanarak verilen bir millî mücadeleyle... Tıpkı Hindistan veya Çin gibi! Gerçi buralarda da Batıcı stratejiler galebe çalmış; özgürleşme, bağımsızlaşmanın önüne alınamamıştır. Zira savaşımın kendisi büyük ölçüde sömürgecinin araçlarıyla verilmektedir ve bu araçlar sanıldığı gibi sadece mekanik gereçlerden ibaret değildir. Bir biçimde Batı modernleşmesini de yaratan kapitalist mantığın taşıyıcıları olan bu gereçler, sadece savaşımın gereçleri olmaktan öte, mantığın da işlevleridir.

Nitekim Kemalist kadroyu da üreten mantık, tam da bu bağımla(n)ma stratejisinin ürünüdür. Kendilerini eğiten Osmanlı modernleşmesinin (Bu eğiticiler, çoğunlukla doğrudan sömürgeci güçlerdir.) ellerine tutuşturduğu silahlar, süreç içerisinde bizzat ne yaptıklarının farkında olmayan bu yetiştiricilere çevrilecek; hilafete ve padişahlığa karşı girişilen iktidar kavgası, giderek dinin ve farklı ırkların hedef alındığı ırkçı ve laik bir ulus yaratma projesine dönüşecektir. Öyle ki M. Esat Bozkurt 1930'da, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde şunları söyleyecektir: ... *Bu milletin efendisi Türk'tür. Öz Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır, o da hizmetçi olmaktır, köle olmaktır. Dünyanın en hür memleketindeyiz. Bunun adına Türkiye diyorlar*!

Yerel gerçekliğin karşısına çıkan bu bakış, kendi tasarımını giderek her şeyden daha önemli görür bir hâle gelecektir. Bu yeni tasarımın baş aktörleri sivil ve askerî bürokrasi ve bu bürokrasiye dayanan *millî burjuvazi*'dir. Bu burjuvazi ise doğal bir biçimde bizzat iktidar tarafından, iktidar çevresindeki kabullerle üretilmektedir ki bu kabullerden en önemlisi *reis'*e itaattir. Doğan Avcıoğlu'ndan dinleyelim: *İş Bankası içinde, kendilerini iş hayatının göbeğinde bulan Kurtuluş Savaşı temsilcileri de iş hayatının tadına kolayca varacaktır. Celal Bayar liderliğindeki Muammer Eriş, Siirtli Mahmud, Kılıç Ali, Recep Zühtü, Salih Bozok, Nuri Conker, Cevat Abbas gibi kişiler 'İş Bankası Grubu' olarak tanınacak ve bu grubun adı, 'affairisma' tartışmalarında sık sık işitilecektir.*

Bu ise bir tür spekülatörlüktür. İş Bankası'nın 13 yönetim kurulu üyesinin tamamı milletvekilidir. Yine 1931 ile 1940 arasında kurulan şirketlerin % 74,2'sinin kurucuları da bürokratlardır. Günümüz fon skandalında ise artık bankalar değil fonlar ve onların sorumluları, SPK ve BDDK gibi kurumlar konuşulmaktadır. Her ne kadar başörtülü bir kadın imgesiyle skandal örtbas edilmeye çalışılsa da görünen o ki sorun, bu *kurban*'la geçiştirilecek gibi değil! Olayın arka yüzünde görülmeyen o *nomenklatura'*ya Hayati Yazıcı'nın oğlu dolayımıyla dokunulduysa da hemen geri adım atıldı. Zira orada bir direnç noktası var ve asıl kıyamet orada kopacak gibi.

CHP döneminin önde gelen gazetecilerinden Falih Rıfkı da durumu şöyle değerlendirir: *İş Bankası'nın bir nevi "politikacılar bankası" olarak kurulmuş olması, Cumhuriyet tarihi için pek acıklı bir aferizm salgınının başlangıcı olmuştur. İş Bankası'nı kuranlar ve bilhassa onun umum müdürü, dürüst kimselerdi. Fakat bankayı yürütebilmek, tutabilmek ve işletebilmek, uzun müddet devlet otoritesini kullanmağa bağlı kalmıştır. Kolay kazanç elde etmeğe çalışanlar, yerli yabancı, Ankara'da nüfuz tüccarlarını bulmakta ve onlar vasıtası ile bankayı kendi teşebbüsleri için sürüklemekte idi.* Şevket Süreyya Aydemir de *İkinci Adam* adlı kitabında bu konudan şöyle bahsetmektedir: *İş Bankası'nın kuruluşu sırasında, Gazi'nin de takdir ve teşviklerinde yer alan iyi niyetlerin yanında, bir taraftan da memlekette Devlete arkasını vererek Devlet nüfuz ve imkânlarından faydalanan birtakım affairiste temayüllerin, yani iş adamlığı, çeşitli yollardan iş takipçiliği, zayıf ruhlu insanların menfaatlerine göre işletilen tesis cereyanlarının da belirdiği bir gerçektir. Hemen hiçbiri iş âleminden gelmeyen, hemen hepsi de eski millî mücadele günlerinin asker, idareci yahut*

siyasetçi elemanları arasından gelen bazı insanların yeni devrin iktisadî işlerini ve imkânlarını, az çok maskeli şekillerde, fakat daima Devletin nüfuzuna dayanarak kendi menfaatlerine kullanmak çabaları olmuştur. Yani tıpkı günümüzdeki sermaye ve fon piyasalarında olduğu gibi!

Başkaya'ya göre ise *1929'da millî sermaye ile kurulmuş 25 sanayii ve maden şirketi vardı. Bunların yönetimleriyle 20 kadar mebus ilgileniyordu. 38 millî bankada ise 31 mebus bulunuyordu. O dönemde toprak ağaları da mebusluk yapmaktaydı. Sürekli olarak mebusluğa tayin edilenlerden biri de Emin Sazak'tır.1920-1950 arasında, yani otuz yıl müddetle devamlı olarak mebusluk yapan Emin Sazak'ın Eskişehir civarında 70 bin dönüm arazisi bulunmaktaydı. Cavit Oral, Damar Arıkoğlu, Ali Saip, Hilmi Uran, Kasım Gülek, Hilmi Uluğ... gibi. Yine meclisin müdavimi olan 'şeyh' mebuslar da bulunmaktaydı. İbrahim Arvas, Hakkı Ungan, Zülfü Tigrel, Halil Hulki, Mahmut Soydan...* Yani tıpkı günümüzde olduğu gibi!

Kısacası oligarşik riyaset sistemini onaylayan ve hatta pekiştiren her eğilim ve toplumsal seçkin sistemde kendine bir yer bulurken özgün, özgür ve eleştirel yaklaşıma sahip olanlar ise ister bu sürece gelinceye değin yoğun bir mücadele ve emek vermiş ve isterse verili sistemin zihniyetine mensup olsun, asla karar vericilere dahil edilmemektedir. Bu nedenle de sistem, kendini ayakta tutabilmek için giderek kirli, işbirlikçi ve çıkarcı tiplere ihtiyaç duymakta hatta insanları bağımlı kılmak için kirlenmelerini de sağlamaktadır çünkü kimseye borcu ve minneti olmayan şahsiyetler, usulsüz ve haksız işlerin karşısına çıkarak bu tür işbirliklerine girmemekte ve sistem hakkında kuşkulara yol açabilmektedir. O zaman ise meydan kapıkullarına ve kifayetsiz muhterislere kalmaktadır.

Doğan Avcıoğlu'na göre *Ziraat Bankası, Şeker Sanayii, Kâğıt Sanayii, Çimento Sanayii, Limancılık İşletmeleri, Milli Sigortacılık, Kibrit ve Alkollü içkiler tekeli gibi millî sanayiyi korumak ve geliştirmek amacıyla kurulan işletmeler, sonuçta iktidar seçkinlerine rant sağlayan birer kazanç ve sömürü alanı hâline gelmişler, devlet eliyle yeni zenginler yaratmanın aracı olmuşlardır. Ankara ve İstanbul'da hazine arazileri, vakıf malları ve arsa spekülasyonları yoluyla birçok rejim yandaşı, haksız kazançlar sağlamaktadır.* Falih Rıfkı'ya göre ise: *Sabit olmuştur ki, Mustafa Kemal, şapka ve Latin harfleri inkılâplarını başarabilecek kadar kuvvetli bir idare kurmuş fakat bir şehir plânını tatbik edebilecek kuvvette bir idare kuramamıştı.* Prof. Fehmi Yavuz da bu konuda aynı hükmü vermektedir*: Ankara imarı, arsa spekülasyonu bakımından ibretle takip edilecek misallerle doludur. İkinci Cihan Harbi'ne kadar Ankara'da gelişip serpilen spekülasyon hareketi, bu harp içinde ve onu takip eden senelerde yurdun her tarafına süratle yayılma istidadı göstermiş ve spekülasyon şampiyonluğu Ankara'dan İstanbul'a geçmiştir*. Kirli işlerle suçlanan milletvekillerinden biri kendini şöyle savunur: *Hepiniz, başta reisimiz olmak üzere, zenginleşmek lâzımdır, demokrasi zenginliğe dayanır demiyor, muydunuz? Hepiniz aynı işlere girmediniz mi?*

Kısa yoldan hak edilmemiş kazançlara ve bunların sağladığı hayatlara ulaşmak, uzun süreli iktidarların her yozlaşma dönemlerinin doğal sonucu ama bunun faturasını ödeyenler, CHP döneminde yardım paraları banka sermayesi edilen Hindistan Müslümanları iken (Normalde bunun iadesi gerekli değil miydi?), şimdilerde ise birçoğu küçük yatırımcılar olan sıradan insanlardır ki çoğunun parası hâlâ ödenmiş değil!

Bu yolsuzluklar ise birbirine o kadar benziyor ki o zaman kullanılan jargon bile günümüzdekiyle aynı! Farklı olan ise paranın kaynağı, akış biçimi ve aktığı sosyoloji. Bunu, *sosyoloji* gibi aşırı bir genelleme ile tanımlamak da doğru değil elbette. Her iki durumda da bu sermayeden/fondan yararlananlar, iktidar seçkinleri. Meclisin ve bürokrasinin adeta kendilerine tahsis edildiği, buraya çöreklenen ve para kadar güç dağılımını da denetleyen ve belirleyen kesimler. Her iki durumda da özenilen tahayyül, Batı toplumları ve rejimleri fakat uygulamaya konulan, her iki durumda da bu toplumların ve rejimlerin kültürel, siyasal ve ekonomik tutumları olmayıp özünde Osmanlı genetiğine dayanan -adeta- bir saray kültürünün alışkanlıklarıyla yaşama arzusu! Bu aşırı arzu ise tıpkı Osmanlının saray çevresinde oluşan o yozlaşmışlığın, halktan uzaklığın ve halka tepeden bakışın arızalarıyla malûl. Öyle ki bu tip bir bakışla ne cumhuriyet ne demokrasi ne de İslamlık gerçekleştirilebilir! Zira bunların gerçekleştirilmesi ancak sabırla, emekle, tevazuyla, eşitlikçi bir duyguyla ve düşünümsel akla değer veren bir yaklaşımla mümkündür.

Gerek Cumhuriyet'in kadroları gerekse İslamcı kadrolar yola çıkarken ve ülküleri için mücadele verirken bu amaçlarla hareket etmeyi düşünüyorlardı. Ne var ki öyle bir kırılma noktası ve kritik bir aşama var ki o, tam da bir kopma, yolların ayrılış noktasıdır. Bir ülküyü o noktaya getiren birikim, emek, öncelikler, idealler, kadrolar, zihniyet ve ciddiyet her ne ise, oradaki kararı verecek olan da odur! Meclisinden Hüseyin Avni Ulaş'ı ve Mehmet Akif'i tasfiye eden bir anlayış kadar Mustafa Yeneroğlu ve Ali Babacan gibilerine tahammül edemeyen bir anlayış da sadece diktatoryayı değil, aferist ve fonzi sürecini de başlatan, bilinçaltındaki gerçek arzusu bu olan ya da sahici bir çabanın zorlukları yerine iktidar arzularına boyun eğen bir anlayıştır. Dolayısıyla da Türkiye'nin makus talihinin yenilebilmesi için sorumluluk sahiplerinin mücadele azimlerini yitirmemeleri ve mevcut, egemen her iki eğilimin aktörlerinin de tasfiye edildiği bir siyasal arınmayı gerçekleştirmeleri gerekir.

Ne dersiniz: bu büyük hesaplaşma ve arınma mümkün müdür?

[1] **Ümit Aktaş**, **Osmanlı Çağı ve Sonrası**, Çıra Y. s. 449. *(Yazıdaki alıntılar bu kaynaktandır.)*